

КАДРЛАР САЛОҲИЯТИНИ КЎТАРИШ – ИЛМИЙ МУАММО СИФАТИДА

Б. Р. Қодиров

М.В.Ломоносов номидаги МДУнинг Тошкент шаҳридаги филиали,
Психология кафедраси профессори, психология фанлари доктори.

АННОТАЦИЯ

Статья посвящена созданию методологии и технологии отбора молодежи с высоким интеллектуальным потенциалом, стремящейся к познанию, и верующих среди студентов и молодых специалистов.

ABSTRACT

The article is devoted to the creation of a methodology and technology for the selection of young people with high intellectual potential, striving for knowledge, and believers among students and young professionals.

Мустақил Ўзбекистоннинг истиқболий тараққиёти биринчи навбатда, унинг ер ости ва ер усти бойликлари билан эмас, балким, кенг дунёқарашли, зукко, интеллектуал потенциалли юқори даражада ривожланган, ўз касбий соҳасининг билимдони, моҳир устаси бўлган кадрлари билан белгиланади. Кадрлар салоҳияти, уларнинг жаҳон ҳамжамиятида рақобатбардошлиги кўп жиҳатдан алоҳида ақлий имкониятларга эга бўлган ёшларни махсус тестлар ёрдамида саралаш, танлаб олиш ва уларни йўналтирилган, бойитилган муҳитда илғор билимларга ўргатишга боғлиқ. Айнан зукко, ўта зеҳнли, кучли интеллектуал потенциалга эга бўлган ёшлар билимларни тез ва енгил ўргана оладилар, кенг дунёқараш ва бой маънавиятга эга бўла оладилар.

Шу муносабат билан ушбу мақола айнан интеллектуал қуввати баланд, билим ўрганишга ҳаваси бор ва эътиқодли ёшларни талабалар ва ёш мутахассислар орасидан саралаб олиш методикаси ва танлов технологиясини яратишга бағишланган.

Ўзбекистон психологиясида 1990-97 йиллар давомида 12 ёшдан 20 ёшгача бўлган, асосан, умумий ўрта мактаб ўқувчиларининг ақлий заковат савиясини аниқлаб берадиган профессионал психологик зеҳн тестлари яратилди ва ўтган ўн йил давомида тахминан 100000 гача ўқувчи-ёшлар бу тестлардан ўтказилиб, 3000 га яқин ўта зеҳнли ўқувчилар ажратиб олинди ва

лицей, олий ўқув юртларига тавсия этилдилар. Ушбу методик мажмуа етти йил давомида интеллектуал тестларга қўйиладиган барча илмий талабларга тўла жавоб берадиган ҳолга келтирилди: ҳар бир ёш ва жинс учун ўзбек миллатига мансуб юқори синф ўқувчиларининг стандарт ақлий заковат нормалари олинди; Жавоб варақаларини автоматик равишда ўқийдиган ва ҳар бир текширилувчининг жинси, ёши ва минтақавий келиб чиқишига қараб ақлий заковат савиясини халқаро бирлик - (IQ-ай кью) интеллектуал коэффициентда аниқлаб берадиган компьютер дастур яратилди; йилида 15-20 минг болани психологик тест кўригидан ўтказа олиш имкониятини берадиган икки босқичли танлов технологияси таклиф этилди ва ҳаётга татбиқ этилди.

Лекин бу методика ва танлов технологияси умумий ўрта мактаб ўқувчи-ёшларига мўлжалланганлиги учун ва энг муҳими, катта ёшли кишилар учун стандарт нормалар йўқлиги сабабли – талабалар ва ёш мутахассисларда ишлатилиши тавсия этилмайди. Демак, талабалар ва ёш мутахассислар савияси, билимлар кўлами, ҳаёт тарзига мос келадиган методикалар ва танловнинг янги технологик жараёни яратилиши - давр талабидир. Чунки, айнан шу методикалар ёрдамида (улар миллий муҳитга мослаштирилган ва стандартлаштирилган бўлганликлари учун) ёшларнинг ақлий имкониятлари, ижодий салоҳиятлари доирасида уларни ўзаро қиёслаш ва энг юқори кўрсаткичларга эга бўлганларини саралаб олиш имкониятига эга бўлинади.

Танлаб олинганларга эса, яна уларнинг ҳар томонлама шахс хусусиятлари ўрганилгач, лаёқат ва қобилиятлари, ҳавас ва эътиқодларига қараб ҳаётнинг кейинги босқичларига психологик ва касбий маслаҳат бериш шароити очилади. Истиқболли, ўта зеҳнли, ҳавас-эътиқодлари ривожланишга қаратилган ёшлар махсус «Истеъдод» захира банкига рўйхатга олинадилар ва бир неча йиллар давомида уларнинг ақлий ва касбий ривожланишлари кузатиб борилади, тегишли педагогик, психологик, юридик, керак бўлса моддий-маънавий ёрдам уюштирилади.

Республиканинг ёш кадрлари кўлами ва уларнинг салоҳиятини кўрсатадиган «Истеъдод» банки ҳар бир давлат президенти орзу қиладиган, жуда катта, истиқболий аҳамиятга эга бўлган илмий-ижтимоий янгиликдир.

Бунга эришиш учун биринчи навбатда психологик зеҳн тестларининг янги авлодини яратиш керак бўлади. Тажрибалар шуни кўрсатадики, бир оммавий ишлатишга мўлжалланган психологик методикани классик талабларга жавоб берадиган ҳолга келтириш, мослаштириб, ҳар бир жинс ва ёш даврлари

учун статистик нормалар олиш учун 30000 дан 70000 гача маълумотлардан фойдаланишга тўғри келади.

Бу борада ишлаб чиқиладиган янги методикалар ёрдамида тажрибавий маълумотлар олиниши жараёнида ёш ва жинс нормалари тобора такомиллаштирилиб борилаверилади. Шу муносабат билан ҳаётга жорий этиладиган зехн тестлари мажмуаси ҳамда шахс тестлари илмий-статистик жиҳатдан талабларга жавоб бериши учун камида уч йиллик илмий-тадқиқий тажрибалар интенсив равишда бажарилиши режалаштирилмоғи керак.

Иқтисодий жиҳатдан тараққий этган мамлакатлар ўз тараққиётларини айнан таълимдаги кескин бурилиш ва истеъдодли ўқувчи-ёшларга бўлган эътибордан бошлаганларинини яширмайдилар. Истеъдодли, ақл-заковати асрларга татиғулик ёшларни моддий-молиявий жиҳатдан қўллаб-қувватлаш яқин келажакда катта иқтисодий ва маданий ривожланишга олиб келишини улар яхши англаганлар. Ва, аксинча, бу соҳада қилинган иқтисод жаҳон ҳамжамияти тараққиётидан кескин орқада қолишга сабаб бўлиши мумкин. Шу сабабли давлат миқёсида истеъдод муаммоси нафақат синчиклаб ўрганилган миллатнинг интеллектуал салоҳиятини очиш, балки, биринчи навбатда тараққий этаётган Республика халқ хўжалиги эҳтиёжларидан келиб чиқиб, зарур бўлган юқори малакали кадрлар захирисини, унинг интеллектуал потенциалининг таркибини илмий-амалий жиҳатдан юзага чиқариш ва ундан оқилона, жамият тарққиёти йўлида унумли фойдаланишдир.

Зехнли, ақл-заковатли ёшларни саралаб олиб, лаёқат йўналишларига қараб йўналтириш, барвақт мутахассислаштириш инсон омилидан ишлаб-чиқаришда унумли фойдаланиш демакдир. Яъни киши ўз лаёқати ва қобилиятларига мос келадиган соҳада фаолият кўрсатса, у кўпроқ муваффақиятга эришади, жамиятга кўпроқ фойда келтиради. Шунинг назарда тутганда, хорижда, ҳар қандай таълим муассасига бола танланганда, унинг билимлар кўлами билан бирга, ўша соҳада мувофакқиятли ўқий олишининг ички имкониятини бера оладиган ақлий қобилият савиясига, тегишли майл ва лаёқатларнинг борлигига, шахснинг йўналганлиги бола танлаган касб соҳасига мос келишини аниқлаш ва бошқа шунга ўхшаган психологик хусусиятларга жуда катта эътибор берилиши диққатга сазовордир. Бу инсон манфаатлари ғоясининг жамият тараққиётининг муҳим қисми бўлган инсон омили билан чамбарчас боғланганлигидан далолат беради.

Лекин биз ҳалигача фақат билим тестлари билан олий ўқув юртларига қабул қилиш ғоясидан нари ўта олмаяпмиз. Афсуски, билим тез эскиради,

боланинг бугунги бешга билган билимлари, эртага керак бўлмай қолиши мумкин. Ёки репититорлар ёрдамида бугун унда йўқ билимларни, олий ўқув юртига кириб олиш учунгина пайдо қилиш мумкин. Лекин кириб олгач, боладан у билимлар эмас, балки ўқий олиш имкониятлари, ўқий олиш қобилиятлари сўралади, ўз устида ишлай олиш кўникмалари, тафаккур, хотира ва бошқа қобилиятлар талаб қилинади.

Шу сабабли, Давлат Тест Марказининг тестлари ҳам талаб қилинадиган танлов ғоясининг ярмига жавоб беради, холос. Чунки бу тестлар боланинг шахсий хусусиятларини, унинг лаёқат ва қобилиятлар савиясини кўрсатмайди. Шу сабабли бўлса керак, баъзи талабалар олий ўқув юртларига кириб олгач, талаб даражасида ўқий олмайдилар, лоқайдлик қиладилар, ахлоқий эътиқод нуқтаи назаридан мукамал талабларга жавоб бермайдилар. Худди шу йўсинда, айтиш мумкинки, Республикамиздаги барча лицейларга ҳам фақат билим тестлари билан чегараланиш, бола шахси ва қобилиятларини ҳисобга олмасдан махсус таълимга қабул қилиш, тушунарлики, илмий талабларга жавоб бермайди.

